

# Kako su nastali Vojnovićevi jubilarni „Akordi“

Vatroslav Cihlar, Rijeka

»Sve ovo, što se sada zbiva, to nije rat  
— to je svjetska socijalistička revolucija«.

(Ivo Vojnović, 23. IX. 1917.)

Ljeti 1917. spremala se u Zagrebu u Hrvatskom kazalištu svečana proslava 60-godišnjice života Iva Vojnovića. Izdavačko poduzeće, što ga je u proljeće 1917. pod nazivom »Nakladni zavod Jug« osnovao u Zagrebu tadanji student pravnog fakulteta Antun Tomašić iz Voloskog u Istri (sin poznatog voloskog pomorskog kapetana iz razgranate liburnske obitelji Tomašića) imalo je u programu, da u povodu tog jubileja izda antologiju Vojnovićevih radova, koja je po namjeri izdavača trebala da pruži čitaocu informativan prosjek kroz Vojnovićevo književno djelo, obuhvatajući poeziju, prozu, književnu i muzičku kritiku. Izdavač Antun Tomašić htio je, da ta antologija bude u svakom pogledu dostojna piševe ličnosti.

Reći ću ovom prilikom i nekoliko riječi o samom izdavačkom poduzeću. Nakladni zavod »Jug«, što je u svom imenu imao da izrazi i politička nastojanja južnoslavenskih naroda da ujedinenjem u bivšoj monarhiji, osnovao je Antun Tomašić u saradnji Antuna Barca, tada studenta filozofskog fakulteta u Zagrebu, i pisca ovih redaka. Dok je Antun Tomašić bio financijer, organizator i knjižarski rukovodilac poduzeća (čije su se prostorije nalazile na prvom katu zgrade Srpsko-pravoslavne crkvene općine u Zagrebu, Ilica 7.), Antun Barac i ja bili smo neka vrst redaktora, lektora i korektora književnih edicija. Sva trojica bili smo povezani prijateljstvom još iz školskih dana na Hrvatskom primorju, živo sudjelujući u pokretima srednjoškolske omladine uoči Balkanskog rata. Antun Barac već se kao đak sušačke gimnazije isticao među nama svojim kritičkim duhom i književnim idejama, svojih djela. Nakladni zavod »Jug« bio je rezultat naših zajedničkih književnih i političkih pogleda i nastojanja.

Nakladni zavod »Jug« izdao je za vrijeme svog postojanja, sve dok ga nije 1919. uništio reakcionarni režim beogradske vlade u Hrvatskoj, čitav niz vrijednih književnih i političkih publikacija. Tako smo, među ostalim, izdali u zajedničkoj suradnji ove knjige:

A. G. Matoš: Feljtoni i eseji, u izboru i redakciji Antuna Barca i u umjetničkoj opremi Jerolima Miše, koji je tada priredio svoju prvu umjetničku izložbu u Zagrebu, o kojoj sam pisao u podlisku »Primorskih novina«, bivajući među prvima koji su ukazali na slikarevu snažnu umjetničku ličnost. A. G. Matoš bio je prva naša edicija, označujući time naše zajedničke simpatije prema hrvatskom književniku, kojega smo kao đaci i osobno poznavali s njegovih putova na Hrvatsko primorje, u Rijeku i Kraljevicu, uoči Balkanskog rata;

Guglielmo Ferrero: Nova Evropa, u prijevodu i s predgovorom dubrovačkog književnika Arsena Wenzelidesa i u umjetničkoj opremi Ljube Babića;

Milutin Nehajev: Studija o Hamletu. (Umjetnička oprema od Ljube Babića). Ova studija bila je preštampana iz »Savremenika« u kojem je objavljena u nastavcima; Scipio Sighele: Žena i ljubav, djelo poznatog talijanskog socijologa, u prijevodu Antuna Tomašića;

Antun Barac: Studija o poeziji Vladimira Nazora; Antonelli: Boljševička Rusija, u prijevodu Antuna Tomašića, jedna u ono vrijeme od najobjektivnijih knjiga o Ruskoj revoluciji u svjetskoj literaturi. (Nije bila neznatna smjelost izdati tu knjigu u Zagrebu u vrijeme, kada je seljačka oružana pobuna protiv žigosanja stoke buktjela pod beogradskim reakcionarnim režimom u čitavoj Hrvatskoj);

Annie Vivanti: Kirka, roman u prijevodu Antonija Filipovića iz Milne na Braču, koji se netom vratio iz koncentracionog logora u nekom mjestu pokraj Beča, te s predgovorom Vatroslava Cihlara i naslovnim listom Ljube Babića.

U pripremi su također bili Nodilovi eseji u redakciji Antuna Barca, roman Janka Polića-Kamova »U kaljuži«, Ruskinovi spisi, te knjiga kritičkih spisa jednog poznatog českoknjiževnog historika i kritika.

Potkraj svog postojanja Nakladni zavod »Jug« izdavao je Krležin časopis »Plamen«, te objavio prvu knjigu Augusta Cesarca (Pjesme). Prva mapa skulptorskih radova tada još u široj javnosti nepoznata umjetnika Marina Studina izišla je također u ovoj nakladi na poticaj vrlo Miroslava Krleže i s predgovorom umjetničkog kritika Iljka Gorenčevića. Marin Studin pripadao je i našem prijateljskom krugu.

Može se reći, da su se oko Nakladnog zavoda »Jug« okupljali za Prvog svjetskog rata u dramatskim časovima naše narodne historije gotovo svi progresivni književnici i umjetnici Zagreba. U onoj skromnoj prostoriji Ilice br. 7, u kojoj je bilo sve, i redakcija, i ekspedicija, i knjižarski magazin, svakodnevno su se sastajali književnici i umjetnici, a nije bilo tu samo govora o književnosti i umjetnosti. Iz ovog sjela i kruga širili su se potajno i razni zabranjeni politički spisi. Edicije Nakladnog zavoda »Jug« bile su rasprostranjene, dok su se na frotovima vodile velike botke, na čitavom Slavonskom Jugu. Među najboljim mušterijama nakladničkog zavoda bili su rezervni oficiri austrijske vojske, Hrvati i Srbi, koji su služili na raznim austrijskim frontovima, a mnogo se knjiga slalo i u Srbiju, koja se tada nalazila pod austrijskom okupacijom.

Tadašnja austro-ugarska cenzura u Zagrebu (a i docnija bivša jugoslavenska nije bila nimalo bolja), nemilice je plijenila edicije Nakladnog zavoda »Jug«, prouzrokujući često goleme materijalne štete. Politički su progoni, uostalom, konačno zakrenuli vratom čitavoj nakladničkoj djelatnosti. Nije bilo gotovo ni jedne edicije, a da je zagrebački cenzor (tadašnje Državno odvjetništvo) nije iskrižao svojom crvenom olovkom. Naročito bi se zagrebački cenzor okomio na umjetničku opremu, crteže i ilustracije Ljube Babića, mirišući u njima (uostalom opravdano) protuaustrijsku tendenciju. Tako je Ljubo Babić izradio naslovni list za knjigu Guglielma Fer-

rera, te ilustrirao prve dvije unutrašnje naslovne stranice dekorativnim medaljonima, u kojima su bile figuralno, na simbolički način, prikazane patnje hrvatskog seljaštva. Cenzor je zaplijenio te crteže, pa je knjiga izišla s praznim medaljonima. Ostali su samo ornamenti i okviri poput kamenih ploča bez natpisa. Nekoliko desetaka primjeraka ove knjige potajno je štampano sa cjelovitim ilustracijama, predstavljajući danas bibliofilsku rijetkost. No najteže udarce nije doživio Nakladni zavod »Jug« za austro-ugarskog režima, već u »slobodnoj« Jugoslaviji 1919., kada je zagrebačka policija jedne noći uhapsila Antuna Tomašića, te zapečatila prostorije njegova nakladnog zavoda pod optužbom, da je financiran iz Moskve, što je bila puka izmišljotina, jer izdavačko poduzeće nije primilo nikada i niotkuda nikakve materijalne pomoći. To je bila jedino roditeljska baština Antuna Tomašića, koji je u toj izdavačkoj djelatnosti izbugio čitav svoj obiteljski imetak. Antun Tomašić nastavio je kasnije svoju izdavačku djelatnost, — što će zvučiti paradoksalno — u nekadašnjem habsburškom Beču, jer u »slobodnoj« domovini nije više mogao djelovati.

Jedna od najuspjelijih edicija u umjetničkom i materijalnom smislu bili su »Akordi« Iva Vojnovića. Naslov toj antologiji dao je sam pisac u sporazumu s izdavačima. Knjiga je izišla u umjetničkoj opremi Tomislava Krizmana (koji je također bio jedan od užih suradnika Nakladnog zavoda »Jug«) i na finijem papiru, što je bio specijalno nabavljen za to izdanje, jer u ono ratno doba vladala je na zagrebačkom knjižarskom tržištu velika oskudica u papiru. Tomislav Krizman izradio je za to izdanje i portret Iva Vojnovića po naravi i crtežu. Predgovor s opširnom analizom Vojnovićeva umjetničkog djela napisao je književni historik dr. Dragutin Prohaska, koji danas živi u dubokoj starosti u Pragu kao umirovljeni profesor praškog sveučilišta.

Kako je poznato, Ivo Vojnović bio je početkom Prvog svjetskog rata uhapšen od austrijskih vlasti i zajedno s ovom skupinom dalmatinskih političara i javnih radnika otpremljen u internaciju. Ivo Vojnović bio je uhapšen u Dubrovniku 26. jula 1914. u osam sati uveče, upravo u času, kad je sjedio sa svojom majkom ispred »kafetarije« na Pila-  
ma, slušajući svirku nekog talijanskog orkestra. Isprva ga otpremišu u hotel »Lerch« u Gružu, a zatim noću 29. jula u tamnicu u Šibenik. U šibenskoj tamnici Vojnović je proboravio kao taoc deset mjeseci. Mjeseca maja 1915. na putu u koncentracioni logor u Štajerskoj spasiše ga na zagrebačkom kolodvoru zagrebački liječnici od daljnjih muka i puta (Ivo Vojnović je teško obolio u zatvoru na očima) i smjestiše u bolnicu Milosrdnih sestara na Vinogradskoj cesti. Ivo Vojnović bio je smješten u posebnoj sobi u jednom od bolničkih paviljona. U bolnici je bio slobodan, ali se nije smio kretati u gradu izvan bolničke ograde. U bolnici je Ivo Vojnović uživao svu udobnost, koja mu je mogla biti pružena. Narocitu pažnju i brigu posvećivale su mu bolničke sestre — bio je valjda u čitavoj historiji ove bolnice jedan od najuglednijih pacijenata.

U toj bolničkoj sobi, pred čijim se prozorom lelujale na povjetarcu guste zelene krošnje stabalja osunčane proljetnim suncem, Ivo Vojnović pripremio je rukopise za jubilarno izdanje »Akorda«, odnosno vlastitom rukom prepisivao odlomke iz svojih ranijih djela za antologijsko izdanje. Mene je zapao zadatak, da mu pri tom poslu pomožem u ime Nakladnog zavoda »Jug«, pa sam stoga gotovo svakog dana za pripremanja knjige posjećivao Iva Vojnovića u bolnici, gdje je prepisivao doslovno pojedine odlomke iz svojih knjiga i spisa, ali je često vršio korekture na prijašnjim izdanjima. Za neke radove može se reći, da ih je nanovo redigirao. (Dugo sam čuvao ove njegove vlastitom rukom ispisane stranice, ali mi netragom nestadoše za prošloga svjetskog rata zajedno sa sandukom vlastitih knjiga, rukopisa i slika te dragocjenih obiteljskih uspomena na mog pokojnog oca). Tako je, na primjer, Ivo Vojnović uio mnoge ispravke u svoju »Pjesmu bez stihova« (Nadnaslov: »Umukle su . . .«), objavljenu prvi put u Zagrebu 1915. U toj poetskoj prozi Ivo Vojnović prikazuje patnje i muke hrvatskih seljakinja u ono ratno doba te

završuje ovim riječima, što su značajne po Vojnovićevo opredjeljenje u onim tmurnim ratnim vremenima:

»Tužnice, nekrilatiče moja! — Ako susretneš u kakvome vozu dvije žene; — jednu s perjanicom, a drugu s crnom poculicom na glavi, ustani i daj ovoj drugoj svoje mjesto, jer je Seljanka sada prava Hrvatska Gospogja«.

Predgovor »Akordima« napisao je u ime Nakladnog zavoda »Jug« Antun Barac, pa ga zbog historije postanka ove edicije citiram u cjelosti:

»Uvjereni smo da ćemo ugoditi našoj publici, ako U SPOMEN ŠEZDESET-GODIŠNJICE auktora »Dubrovačke Trilogije« i »Smrti Majke Jugovica« prikazemo u zgodnoj perspektivi raznolike crte literarne fiziognomije Iva Vojnovića.

Ovu zbirku nazvasmo A k o r d i po jednome od najznačajnijih njegovih radova, jer nam se cijeli Vojnovićev književni rad, od najsitnije kozerije pa do epohalne ode Tolstoju, prikazuje jedinstvenim akordom sadržaja i forme. U tome potpuno, kod nas rijetkome skladu ideje, osjećaja i stila nalaze se i svi karakteristični elementi slikarstva, muzičnosti i literature, koje je auktor od djetinjstva pa sve do danas gajio i unio u svoja djela, i time im dao intonaciju i kolorit a k o r d a.

Kad bi se jednom pokupile i davne njegove kazališne recenzije, (Vojnović je, naime, već 1878., kao 20-godišnji mladić, bio kazališnim kritičarom »Pozora«, pod šifrom »I.-s.«), moglo bi se iz tih prvih radova uvidjeti ono, što netom rekosmo, a rasvijetlilo bi se jasnije i pitanje: kojim li je putovima Ivo Vojnović kao dramatičar došao do prvenstva kod Jugoslavena.

Napominjemo da smo imali dosta truda, dok sabrasmo gradivo za ovu knjigu po bibliotekama i redakcijama (a koliko toga ne nadosmo!?) jer od pisca samoga ne mogosmo dobiti gotovo ništa. Bura »Ekvinocija« raznijela je faktično lišće i ognjište auktora mu.«

Prikaz Vojnovićeva djela napisao je u ovom jubilarnom izdanju, kako to već prije spomenuh, Dr. Dragutin Prohaska. To je jedan od njegovih najboljih književnih prikaza, a nosi naslov »Tri simbola«. Dr. Prohaska je, naime, označio motive majke, čiope i lukijernara kao osnovne motive, koji se neprestano ponavljaju u svim mogućim varijacijama u Vojnovićevu djelu.

»Čiope, lastavice pjesnik voli da spominje. Bilježi ih često«.

»Ako su čiope, vrane i ždralovi muzikalni akordi u slikama Vojnovićeve mašte, srebrni je lukijernar stalan moment slikarski u Vojnovićevoj inscenaciji«.

»Majka u Vojnovića nije motiv, šta više nije ni simbol, ona je u njega sudba, Otkrivanje. Pregledate li danas sva njegova djela, uvjerit ćete se, da je u srcu autorovu samo jedna žena carovala — majka«.

Na ova tri simbola, majke, čiope i lukijernara »naštima« je Dragutin Prohaska jubilarni prikaz Vojnovićeva djela.

Jubilarno izdanje »Akorda« izišlo je u Zagrebu nakon proslave u kazalištu, što se uz urnebes poklika pretvori u sred rata u otvorenu političku pobunu i demonstraciju protiv tuđinskog režima. Kad se Ivo Vojnović pojavio na pozornici, bio je formalno zasut cvijećem, i poklicima nikako kraja. Povučeni tim općim zanosom publike, koja je ispunila zagrebački teatar do zadnjega mjesta (svi ženski posjetioci bili su u narodnim nošnjama, gledalište je pružalo impozatnu sliku), Ivo Vojnović je izrekao one znamenite riječi aludirajući na predstavnike tuđinske vlasti: »A što vas vrag još nije odnio!« Čim je Vojnović izrekao tu rečenicu na kraju svog govora na pozornici, nastalo je pravo zaprepaštenje u vladajućim političkim krugovima, ali je događaj prošao bez neugodnih posljedica. Raspad Habsburške monarhije bio je već na vidiku.

Knjiga »Akordi« sadrži na kraju i Pjesnikovu zahvalu, iz koje navodim ove retke:

»Priatelji me pitaju: što sam osjećao one slavne Večeri u hrvatskome kazalištu, kad se slavila moja 60-godišnjica, — a ja sam u većoj zabuni da to kažem, nego li da naslikam Tintoretov Raj!

Jer sve se može opisati, ali nema riječi s kojima bi se izrazilo što je apstraktno, izvanljudsko, božansko.

Ali to znam, da jedno mi bljesnu u oku i u duši, kad se na mene svali onaj orkan klicanja, zanosa, suza i cvijeća: — Bože moj! — Koliko nas je još! . . . I nehotice šapnu mi iz daljine porugljivi glasić ciničnog grandseigneura, M. le Duc de Sorigo, koji u umiranju Dubrovačke Republike nije imao nego sprdnju da baci iscijeđenoj vlasteli u lice: — »A što Vas vrag još nije odnio?!«

»Jest! — proći preko lomača, preko rijeka krvi, preko šuma vješala, pak na jedan put naći se na neohitnoj visočini i gledati lice u lice Domovinu — Majku, koja ti se kroz suze smiješi i bijele, okrvavljene ruke širi pa ti gromom Vaskrsenja viče: — »Ne plači Sinko! — Tu sam! — Živa! — Neumrla! . . .«

»Za to hvalim i ljubim sve one bijele, dobre i blagostive ruke koje su plele vijence i bacale cvijeće, pa svakoga koji je bilo glasom, bilo darom, bilo perom, bilo pogledom povijao rane života pjesniku,

grlim sve mile umjetnike naše koji iznesoše one večeri tajnu pjesnikova Ekvinocija,

i blagosiljem narod, narod i uvijek narod naš za kog moramo živjeti i umirati svaki čas, svaki dan života našega!

Neka ove slabe riječi budu tek otsjev neizmjerne harnosti moje svima koji u 60-oj godišnjici pjesnika htjedoše proslaviti glasnika neumrlosti ideala cijeloga jugoslavenskoga roda«!

Vojnovićevi jubilarni »Akordi« bili su gotovo razgrabljeni. Nastali u onoj jednostavnoj bolničkoj sobi na Vinogradskoj cesti u Zagrebu proljetnih dana 1917., između razgovora i duhovitih pjesnikovih sentenca, začinjjenih dubrovačkim »espritom«, koje će mi ostati zauvijek nezaboravne, zagrmjeli su poput neke silne glazbe širom čitave naše zemlje — u osvit događaja, koje je pjesnik vidovito označio »Svjetskom socijalnom revolucijom«.